

Marijana Dlačić*

E-mail: mdlacic@hazu.hr

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Pomorska zbirka Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru

Sažetak

Pomorska zbirka djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zadru te je prvi put otvorena za javnost 1966. godine. Krajem 1972. najvrjedniji dio zbirke upisan je u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Značajnu podršku pri osnivanju Pomorske zbirke pružilo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, a u sakupljanju predmeta važnu ulogu su imali gospodarski subjekti vezani uz pomorstvo i pomorsku industriju, druge kulturne i znanstvene ustanove u Zadru, ali i pojedinci. Posebno je plodna bila međumuzejska suradnja s drugim pomorskim muzejima i zbirkama u Jugoslaviji. Danas zbirka posjeduje oko 400 predmeta, u vremenskom rasponu od antike do suvremenog razdoblja. HAZU, Sveučilište u Zadru, Grad Zadar i Zadarska županija 2019. godine potpisali su pismo namjere, a 2024. godine su i sklopili sporazum o osnivanju Muzeja hrvatske maritimne kulture u Zadru, čiji će dio biti i Pomorska zbirka.

Ključne riječi: Pomorska zbirka, pomorstvo, Zadar

1. Uvod

Pomorska zbirka djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zadru, a njeni začeci sežu u 1958. godinu kada je Vjekoslav Maštrović, direktor tadašnjeg Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) u Zadru, započeo s prikupljanjem predmeta vezanih uz pomorstvo i pomorsku prošlost Zadra i sjeverne Dalmacije. Stalni postav je uređen u prizemnim prostorijama zgrade Zavoda, a zbirka je otvorena za javnost 1966. godine pod imenom Pomorski muzej, s namjerom da to i postane, no nikada nije ustanovljena kao samostalna ustanova. Zbog toga nije imala vlastitih zaposlenika, nego je njen razvoj ovisio ponajprije o zalaganju znanstveno-stručnih djelatnika zaposlenih na drugim radnim mjestima unutar Zavoda, posebno spomenutog Vjekoslava Maštrovića. Godine 2004. po prvi put je zaposlena osoba zadužena za Pomorsku zbirku, no tek

* Voditeljica Pomorske zbirke u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Zadru

u listopadu 2023. godine na mjestu voditeljice zbirke zaposlena je stručna osoba sa zvanjem više kustosice.

2. Nastanak i razvoj zbirke

Prvotno je zbirka zamišljena kao sveobuhvatan prikaz povijesti pomorstva na području sjeverne Dalmacije, odnosno područja koje gravitira Zadr. Uz prošlost pomorstva na ovome području, namjera je bila prikazati i svakodnevni život na brodu, običaje vezane uz pomorstvo i život uz more, razvoj brodogradnje te pomorsku industriju. Potonjem se pridavala posebna pažnja s obzirom da je Zadar sredinom 20. stoljeća upravo na tom području postigao veliki napredak: dovoljno je spomenuti da su se tada osnovale *Jugoslavenska tankerska plovidba* i tvornica za proizvodnju brodskih instrumenata *Vlado Bagat*. S druge strane, Zadar je stoljećima bio upravno središte Dalmacije, a njegovo neposredno zaleđe bilo je granično područje između u mnogočemu različitih civilizacija, pa je imao i iznimnu političku važnost, posebno s obzirom na tegobnu prošlost u prvoj polovici 20. stoljeća. Stoga se nastojao prikazati i opći povijesni pregled ovoga područja. Danas zbirka posjeduje oko 400 predmeta u vremenskom rasponu od antike do suvremenog razdoblja, koji se mogu svrstati u sljedeće kategorije: sidra, brodski dijelovi i oprema, navigacijski instrumenti, karte i globusi, modeli brodova, slike, grafike i crteži te pomorski dokumenti. Ovako široko postavljen koncept omogućio je prikupljanje raznovrsne građe, koja je dobro polazište za tematsko širenje zbirke u različitim smjerovima.

Slika 1. Dio stalnog postava Pomorske zbirke prilikom otvorenja 1966. godine
(Arhiv Pomorske zbirke)

Iako je sakupljanje predmeta za buduću pomorsku zbirku započelo 1958. godine, njenom nastanku prethodila su obimna znanstvena istraživanja, koja je obavljao Institut JAZU u Zadru (danas Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru), ali i druge sastavnice te Odjeli (danas Razredi) Akademije u sklopu svojih istraživačkih projekata. Posebno plodna suradnja ostvarila se s Akademijinim Jadranskim institutom u Zagrebu i Pomorskim muzejom u Splitu, koji su provodili istraživanja na sjevernodalmatinskom području i prije osnutka Akademijina Instituta u Zadru 1954. godine. Provedena terenska i arhivska istraživanja ukazala su na potrebu sakupljanja predmeta koji će nadopuniti stečena saznanja, pa se osnivanje pomorske zbirke ukazalo kao logičan nastavak proučavanja pomorstva Zadra i sjeverne Dalmacije.

Značajnu podršku pri osnivanju Pomorske zbirke pružilo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, koje je osnovano u Splitu 1962. godine nakon uspješne suradnje na tiskanju jubilarnog *Pomorskog zbornika* u tri sveska, koji je izdan povodom dvadeset godina od osnutka Jugoslavenske ratne mornarice. Na zborniku je radilo devedeset i dvoje znanstvenika i znanstvenica iz različitih područja. Urednici su bili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, a izdavač je (u međuvremenu preimenovani) Institut za ekonomske i historijske nauke u Zadru. Sjedište Društva bilo je u zgradi zadarskog Instituta, njegov prvi predsjednik bio je akademik Grga Novak, a glavni tajnik Vjekoslav Maštrović. Na taj je način djelovanje Društva bilo usko povezano s radom samoga Instituta. Zadatak Društva bio je, među ostalim, izdavanje publikacija o pomorstvu, pa je pokrenuto izdavanje godišnjaka *Pomorski zbornik*, a tiskana su i posebna izdanja, poput monografija *Viška bitka*, *Grad Nin i naše pomorstvo* itd. *Pomorski zbornik* je u zadarskoj nakladi izašao u osam svezaka, nakon čega je sjedište Društva, a samim time i nakladnika, prebačeno u Rijeku.

Suradnja je uspostavljena i s gospodarskim subjektima u Zadru, jer se postavom, uz povijesni razvoj, željelo prikazati i suvremeno stanje u pomorstvu. Stoga zbirka posjeduje modele i fotografije brodova u vlasništvu *Jugotankerske plovidbe*, brodske instrumente koje je proizvela tvornica *Vlado Bagat* te uzorke brodske užadi tvornice *Otočanka*. Predmeti su sakupljeni i od pomorskih poduzeća izvan Zadra. Posebno je bila izražena želja za prezentiranjem svih (većih) jugoslavenskih brodogradilišta i brodarskih poduzeća, od piranske *Splošne plovbe* preko pulskog *Uljanika*, riječke *Jadrolinije* i *Jugolinije*, do trogirskog brodogradilišta *Jozo Lozovina - Mosor* i splitskog *Brodospasa*. Na taj je način zbirka dopunjena modelima, slikama i fotografijama brodova te brodskom opremom.

Stvaranjem temelja za pomorsku zbirku Vjekoslav Maštrović uključio se i u agilnu sekciju pomorskih muzealaca, u kojoj su bili djelatnici drugih pomorskih muzeja i zbirki u Jugoslaviji kojih je tada, razumljivo, bilo manje nego danas. To su pomorski muzeji u Splitu, Dubrovniku, Rijeci, Orebiću, Malom Lošinj, Kotoru i Piranu. Predsjednik sekcije bio je Radojica F. Barbalić, pomorski povjesničar, koji u to vrijeme nije bio muzejski djelatnik, ali je usko surađivao s muzejima na stvaranju pomorskih zbirki. Ta je sekcija, uz Društvo za proučavanje i unapređenje

pomorstva Jugoslavije, pružila veliku podršku zadarskoj Pomorskoj zbirci, no treba naglasiti da je pomoć bila uzajamna. Dok je sa zadarske strane pružana prvenstveno stručna i znanstvena pomoć, Pomorska zbirka u Zadru je zahvaljujući toj suradnji uvećala svoju zbirku. Naime, muzeji su međusobnom razmjenom dopunjavali zbirke onim predmetima koji nisu lokalno specifični, poput brodske opreme i navigacijskih instrumenata. U sakupljanju predmeta za zbirku angažirali su se i brojni pojedinci, koji su istraživali u okolici Zadra i na otocima.

Najviše predmeta prikupljeno je šezdesetih godina 20. stoljeća, prije otvaranja zbirke za javnost, no aktivan rad na zbirci nastavio se i u sljedećem desetljeću. Godine 1972. zbirka je upisana u Registar pokretnih spomenika kulture Regionalnog Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Uz sakupljanje građe, velika pozornost pridavala se i znanstvenom istraživanju, koje je primarna djelatnost Zavoda. Pomorska zbirka bila je dio njegovog Odsjeka za povijest pomorstva te se u osamdesetim godinama rad Odsjeka gotovo isključivo usmjerio na znanstveno istraživanje, a rad na zbirci sveo se na vođenje grupa i otvaranje prostora zbirke za posjetitelje. To se poklapalo s odlaskom u mirovinu Vjekoslava Maštrovića, pokretača i neumornog entuzijasta u predstavljanju pomorskog značaja Zadra. Tek početkom dvijetisućitih ponovno se kreće s njenim oživljavanjem i predstavljanjem javnosti. Godine 2002. uređeni su prostori u pokrajnjoj zgradi Zavoda, u kojoj je ranije bila restauratorska radionica te se zbirka smješta tamo. Treba naglasiti da su se ti radovi nadovezali na projekt uređenja i restauracije glavne zgrade Zavoda, koja je oštećena tijekom Domovinskog rata, što je otežalo i usporilo cjelokupni rad Zavoda, pa tako i Pomorske zbirke. No, nakon nekoliko godina zgrada se pokazala neadekvatnom za smještaj vrijednih i osjetljivih predmeta, pa se zbirka ponovno izmješta.

Slika 2. Stalni postav Pomorske zbirke (autor: Tonči Lučić)

Slika 3. Stalni postav Pomorske zbirke (autor: Tonči Lučić)

3. Pomorska zbirka: izazovi i prilike

U želji da zbirka bude što pristupačnija javnosti, 2012. godine sklopljen je sporazum s *Narodnim muzejom Zadar* da se dio zbirke izloži u Kneževoj palači, s iskazanom namjerom da se zbirka trajno preda u vlasništvo muzeju. Time se htjelo postići da se zbirka što primjerenije (o)čuva i predstavi javnosti, budući da Akademijin Zavod nije imao adekvatne prostore, ni stručno muzejsko osoblje. Međutim, nakon pokretanja rekonstrukcije Kneževe palače, zbirka nije bila primjerenito pohranjena, pa je Akademija, odnosno Zavod, raskinula suradnju i zatražila povrat građe, što je i učinjeno, a 2017. godine zbirka je ponovno izložena u prizemnim prostorijama Zavoda. Tada dolazi do svojevrsnog zaokreta u promišljanju budućnosti zbirke. Uvidjevši da će zbirka ipak najbolje biti zbrinuta u okviru ustanove u sklopu koje je i nastala, započelo se s traženjem načina kako doskočiti brojnim poteškoćama u čuvanju postojeće zbirke i promišljanjem u kojem smjeru treba ići njen razvoj. U prvom redu potrebno je podići svijest o bogatstvu pomorske baštine Zadra i sjeverne Dalmacije, odnosno područja koje gravitira Zadru, kao i svijest o postojanju takve zbirke, koja je među lokalnim stanovništvom gotovo izgubljena. Tome je velikim dijelom pridonijela i činjenica da se zbirka nekoliko puta selila, a posebno njeno premještanje iz okrilja Zavoda u samo središte grada, u Kneževu palaču. Naime, Zavod se nalazi u predjelu Brodarica izvan stare jezgre u kojoj su koncentrirani svi kulturno-umjetnički sadržaji, pa se kod lokalnog stanovništva razvila percepcija da izvan središta nema sličnih sadržaja. „Udaljeni“ smještaj zbirke na karti grada pokazao se kao izazov koji je potrebno prevladati. Zavod je smješten u vili Dirce, koju je 1912. godine izgradila obitelj Tamino te sa svojim prostranim dvorištem i vrtom

čini jednu od ljepših i prepoznatljivijih zadarskih vizura, i to na samo dvadesetak minuta hoda od središta grada. Usto, nalazi se uz obalu kojom prolazi prometnica koja povezuje sjeverozapadni dio grada sa središtem te predstavlja jednu od gradskih žila kucavica. Sve ovo govori u prilog trenutnom smještaju Pomorske zbirke, usprkos u javnosti raširenom mišljenju da bi se Pomorskoj zbirci trebao naći smještaj u staroj jezgri „jer su tamo svi muzeji“. Štoviše, svojim „tako blizu, a tako daleko“ položajem može se pozicionirati na izvrsnom mjestu za konzumiranje kulturnih sadržaja izvan stare jezgre, koja je u ljetnim mjesecima zakrčena, a zimi gotovo prazna. Tome u prilog govori i činjenica da je spomenuta prometnica na obali ujedno i šetnica brojnim hodačima, bilo da su to obližnji stanovnici ili turisti, pa im Pomorska zbirka predstavlja izvrsnu priliku za svojevrsni predah. Tim više što su na istom potezu drugi sadržaji koji svjedoče o suživotu s morem, poput zadarskog *barkajola*, ili imaju rekreativno-sportski karakter, poput jedriličarskog kluba, kao i marine s nautičkim sadržajima. I samo ime Brodarica svjedoči o (nekadašnjoj) ulozi ovog područja u životu grada Zadra, pa se kao rješenje za prevladavanje tog izazova nameće revalorizacija i reinterpretacija cijelog okolnog prostora.

Slika 4. Vila Dirce, zgrada Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru u kojoj se nalazi Pomorska zbirka (autor: Bojan Bogdanić)

Da bi se to postiglo, potrebno je u prvom redu stvoriti stručnu podlogu te su u tom smjeru provedeni različiti koraci. U suorganizaciji sa Zadarskom županijom, 2021. godine organiziran je znanstveno-stručni skup *Maritimna kultura zadarskog kraja*

u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, koji je pratila izložba u fizičkom i virtualnom obliku, uz pripadajući katalog. Na taj se način željelo obuhvatiti i vrednovati raznolike aspekte pomorstva vezane uz ovo područje, ali i baštinske ustanove koje čuvaju građu vezanu uz pomorstvo. Pomorska zbirka se raznim programima redovno uključuje u manifestacije organizirane na lokalnoj ili nacionalnoj razini koje su prepoznatljive i u široj javnosti, poput *Noći muzeja*, festivala povijesti *Kliofest*, manifestacije u organizaciji zadarske gradske knjižnice *Zadar čita* i drugih. Na taj način ostvaruje se suradnja sa širom muzejskom zajednicom, ali i brojnim ustanovama i organizacijama, a posebno su vrijedni različiti programi realizirani sa školama i dječjim vrtićima. Značajan dio aktivnosti vezan je i uz povećanje vidljivosti i prepoznatljivosti zbirke u javnosti te privlačenje posjetitelja. Te su aktivnosti ponajprije usmjerene lokalnom stanovništvu, koje mora osvijestiti važnost i značaj zbirke za vlastitu zajednicu i identitet, pa će je moći preporučiti i svojim gostima.

U želji da se zbirka još bolje približi javnosti, posebno mlađoj populaciji, u tijeku je osuvremenjivanje stalnog postava, koje će se izvesti na više razina. U stručnom dijelu izradit će se novi koncept. Pomorska zbirka prvotno je konceptualno zamišljena kao povijesni pregled razvoja pomorstva na području Zadra i sjeverne Dalmacije, no raznovrsnošću građe pogodna je za tematsko sagledavanje i prezentiranje različitih aspekata pomorstva u skladu sa suvremenim trendovima u muzeologiji. U tom smjeru promišlja se i novi postav, čiju će okosnicu i dalje činiti postojeća građa, uz mogućnost dopune novonabavljenim predmetima. U prezentacijskom smislu uvest će se digitalni interaktivni alati, čime će postav biti suvremeniji i privlačniji, no također će „rasteretiti“ prostor, jer će dvodimenzionalna građa, poput dokumenata i fotografija, biti predstavljena na multimediji. Poteškoću donekle predstavlja ustroj Pomorske zbirke, jer ona nije samostalna organizacijska jedinica, nego djeluje u sklopu Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, čija je osnovna djelatnost znanstveno-istraživačka. To značajno ograničava mogućnosti prijava na javne pozive usmjerene na sufinanciranje muzejske djelatnosti, iako zbirka ima obilježja muzeja. Dio sredstava za redovnu djelatnost osigurava Akademija, no veći projekti ostvaruju se uz pomoć drugih izvora financiranja, pri čemu treba „doskočiti“ uklapanju i prilagođavanju projekata u uvjete natječaja koji nisu prilagođeni specifičnim organizacijskim jedinicama poput Pomorske zbirke. Unatoč tome, takav ustroj ne ometa svakodnevni rad sa zbirkom.

4. Vizija budućnosti: Muzej hrvatske maritimne kulture

Pri promišljanju budućnosti Pomorske zbirke uočena je potreba za osnivanjem samostalnog muzeja u sklopu Akademije koji će biti izdvojen iz djelatnosti Zavoda, što će pridonijeti djelovanju, ali i vidljivosti zbirke. Početna se ideja na poticaj akademika Nikole Bašića razvila u sveobuhvatniji i ambiciozniji projekt osnivanja posve novog Muzeja hrvatske maritimne kulture, u koji će biti uklopljena i Pomorska zbirka. Plan je da se izgradi nova muzejska zgrada na mjestu nekadašnje restauratorske

radionice u stražnjem dijelu dvorišta Zavoda, a vanjski dio bi obuhvaćao obližnji park i dio obale ispred muzeja, u kojoj bi bila uređena lučica s tradicijskim plovilima. Godine 2019. HAZU, Sveučilište u Zadru, Grad Zadar i Zadarska županija potpisali su pismo namjere o osnivanju muzeja, a u listopadu 2024. sklopljen je sporazum kojim su detaljnije uređene obveze suosnivača. Muzej bi bio samostalna ustanova u sklopu Akademije, koja je preuzela obvezu njegove gradnje. Obveze Grada Zadra odnose se na izradu projektne dokumentacije i uređenje obližnjeg parka za potrebe muzeja, zadaća Zadarske županije je uređenje dijela obale gdje bi se nalazila lučica, a Sveučilište u Zadru izradit će muzeološki elaborat. Predviđeno je da se gradnja i financiranje muzeja velikim dijelom osigura iz sredstava EU fondova.

6. Zaključak

Pomorska zbirka nastala je u određenim povijesnim okolnostima koje su uvjetovale njen razvoj i današnji obim te s obzirom na to treba promisliti način njena uklapanja i prezentacije u Muzej hrvatske maritimne kulture. Potonji samim svojim imenom stremi obuhvatu koji uključuje cijeli dio hrvatske obale te u skladu s time treba biti promišljen i izrađen njen koncept. S druge strane, Pomorska zbirka, unatoč dijelu građe s općim značajem, ima prvenstveno lokalni i regionalni značaj. No, to nije nedostatak nego prilika da se, parafrazirajući slogan „misli globalno, djeluj lokalno“, lokalna baština i identitet prikažu u suodnosu sa širim regionalnim i globalnim trendovima i stanjem u pomorstvu, poput globalnih trgovačkih pomorskih veza ili ekoloških pitanja vezanih uz marikulturu i ekologiju mora, što su u današnjem vremenu goruća pitanja. Iz toga ne treba isključiti pomorsku baštinu i tradiciju koje, koliko god bile lokalne, u sebi uvijek odražavaju elemente vanjskih podražaja i kontakata s drugim zajednicama.

Pomorska zbirka predstavlja osnovu pomorskog identiteta Zadra i sjeverne Dalmacije te treba ponovno postati aktivan čimbenik u zajednici u suradnji s kojom je prije nekoliko desetljeća i nastala. Cilj je da lokalno stanovništvo stekne naviku dolaska, sudjelovanja u aktivnostima i sukreiranju programa zbirke, pa će i Muzej hrvatske maritimne kulture prigrliti kao logičan nastavak i dio svojeg identiteta, a ne kao (još jednu) atrakciju za turiste.

Literatura

Arhiv Pomorske zbirke

gl. ur. Bašić, N. (2022) *Muzej hrvatske maritimne kulture u Zadru*. Zagreb - Zadar, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zadru

ur. Cvetnić, S. (2005) *Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 2004., knjiga 108*. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/?pr=v.pdf&id=176325> (posjećeno 13. 2. 2025.)

Maštrović, V. (1967) Udio zadarskog instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866-1966). *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. XIII – XIV, 435. - 461.

Oršolić, T. (2015) Maštrovićeva uloga u osnivanju Akademijina Instituta u Zadru. U: Grubić, M. (gl. ur.) *Zbornik o Vjekoslavu Maštroviću*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 20. obljetnice smrti, 18. prosinca 2006., Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar. Str. 219. - 225.

Peričin, Lj., Peša Pavlović, N. (2021) *Maritimna kultura zadarskog kraja u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*. Zagreb - Zadar, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Zadru - Zadarska županija, Upravni odjel za pomorsko dobro, more i promet.

<https://www.info.hazu.hr/2024/10/u-hazu-potpisan-sporazum-o-uređenju-medusobnih-odnosa-u-projektu-osnivanja-hrvatskog-muzeja-maritimne-kulture-u-zadru/> (posjećeno 13. 2. 2025.)

